

Sveto pismo u životu Pravoslavne Crkve: pitanje molitvenoga čitanja Biblije (*Lectio divina*)

ZLATKO MATIĆ*

• <https://doi.org/10.31823/d.27.3.2> •

UDK: 271.2 -23 • Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 8. listopada 2018. • Prihvaćeno: 9. rujna 2019.

Sažetak: U članku se analizira mjesto i uloga Svetoga pisma u životu Pravoslavne Crkve, ali se i ispituje praksa molitvenoga (duhovnoga) čitanja Svetoga pisma, tradicionalno nazvana Lectio divina u zapadnoj Crkvi. Autor ponajprije nudi osnovne elemente teološkoga pristupa pitanju Svetoga pisma, Biblije, Riječi Božje, tako da prvi dio rada ima jaču ekleziološku notu. U drugom analitičkom poglavlju, temeljenom na teološkim hipotezama, autor pokazuje praksu individualnoga čitanja Biblije nekada i sada u Pravoslavnoj Crkvi. Zbog toga su zastupljeni osnovni elementi asketske teologije i pravoslavne antropologije. U zaključnom dijelu pak možemo pronaći autorske vizije o izazovima Biblije pred suvremenim kršćanima.

Ključne riječi: Sveto pismo, Riječ Božja, Lectio divina, Crkva, usporedna teologija, koinonia.

Uvod

Tema ovoga istraživanja jest procjena mjesta i uloge Svetoga pisma u životu Pravoslavne Crkve, kao i razmatranje prakse molitvenoga čitanja Svetoga pisma (koje se u zapadnoj hemisferi Crkve Božje tradicionalno naziva *Lectio divina*). Kao i uvijek, budući da je pred nama tema koju treba analizirati s pravoslavne točke gledišta, najprije ćemo precizno utvrditi središnje točke teološke perspektive ili, drugim riječima, teološke pretpostavke u kojima pravoslavno bogoslovlje sagledava zadani problem. Ponudit ćemo stoga osnovne elemente teološkoga pristupa pitanju

* Doc. dr. sc. Zlatko Matić,
Pravoslavni bogoslovni
fakultet Sveučilišta
u Beogradu,
Mije Kovačevića 11b,
11 060 Beograd, Srbija,
zmatiac@bfspc.bg.ac.rs

Svetoga pisma, Biblije, Riječi Božje, zbog čega će prvi dio rada imati jaču eklesiološku notu. U drugom analitičkom poglavlju predstaviti ćemo, opet na temelju bogoslovnih pretpostavki, praksu individualnoga čitanja Biblije u pravoslavlju, nekada i sada, i zbog toga ćemo se koristiti osnovnim elementima asketskoga bogoslovlja i pravoslavne antropologije. U vidu zaključka pak izložiti ćemo vlastitu viziju izazova Pisma suvremenom kršćaninu.

1. Sveto pismo u životu Crkve: teološka (eklesiološka) perspektiva pravoslavlja

Poznato je da Pravoslavna Crkva nema poseban dokument magisterijalnoga izraza koji bi imao težinu njezina službenoga i općeobvezujućega stava o određenim pitanjima. Na konkretno pitanje što Pravoslavna Crkva uči o određenoj temi (pa tako i o Bibliji) odgovor je uvijek isti. Stav pravoslavlja traži se, nalazi i iščitava na euharistijskom slavlju, u euharistijskim molitvama i liturgijskom iskustvu, u sveto-otačkom duhu i na tragu izraza i preporuka u okvirima kanonske predaje. Kao što smo već razmatrali i o tome pisali, »euharistijsko ili eshatološko iskustvo Crkve, kao ikonizacija trinitarne koinonije, prioritetno je u svim promišljanjima« tema bogoslovne problematike.¹ To predajno (tradicionalno) iskustvo, zajedničko nama i svetim ocima, predstavlja izvor našega promišljanja tih izazova. Istom metodom koristimo se i u ovom istraživanju: ispitat ćemo crkvene oce i euharistiju što nam imaju reći o Riječi Božjoj i Pismu.

Prvi stav koji proizlazi iz spomenutoga metodološkoga pristupa može se oblikovati tvrdnjom: *Riječ Božja ponajprije je i izvorno Hipostaza Boga Logosa*. To je početna činjenica goleme bogoslovne težine. Sveto pismo, shvaćeno kao Biblija, kao knjiga, mnogo je uža realnost od Riječi Božje u njezinoj sveukupnosti. Riječ Boga Oca jest Logos, osoba njegova jedinorođenoga Sina, koji je postao Isus Nazarećanin, u Duhu objavljeni Krist. Riječ Božja jest dakle Hipostaza, događaj ili odnos i ne može se svesti na literarni izraz jer »kad bi se sve redom popisalo, sav svijet, mislim, ne bi obuhvatio knjiga« koje bi željele opisati taj događaj, kako nas podsjeća baš posljednji stih posljednjega kanonskoga evanđelja (usp. Iv 21, 25). To je zajednički stav pravoslavne i katoličke bogoslovne misli sve do naših dana. Otac G. V. Florovski tako podsjeća da »Reči Pisma ne iscrpljuju svu punoću otkrivenja, ne iscrpljuju svu punoću hrišćanskog iskustva i harizmatškog pamćenja Crkve«², a dokument

¹ Usp. Z. MATIĆ, Odnos episkopske i svećeničke službe u pravoslavlju, u: *Diacovensia* 26(2018.)2, 221-233., ovdje 222.

² Usp. G. FLOROVSKI, »Bogoslovski odlomci«, u: ISTI, *Osnovno bogoslovlje. Crkva Zaveta*, Z. Matić (prir.), Sabrana dela, knjiga 5, Požarevac, 2017., 9-34., ovdje 17. Usp. također stavove: »Reč Božja je uvek veća od ljudskih reči kojima se iskazuje i ne iscrpljuje se u njima sasvim. Reči Pisma, dakle,

magisterija Katoličke Crkve i posljednjih nekoliko papa to isto govore na vrlo izra-
van način³. Na kraju krajeva, to je i jedan od bitnih zaključaka Biskupske sinode iz
2008. godine, koji je objavljen u vidu postsinodalnoga pisma *Verbum Domini* pape
Benedikta XVI. od 30. rujna 2010. godine⁴.

Iz te temeljne bogoslovne pretpostavke moguće je izvući veći broj važnih i usmje-
ravajućih zaključaka koji zauzimaju ključno mjesto u razumijevanju Pisma u Crkvi.
Riječ Božja ponajprije se dakle razumije kao dijalog i događanje, a ne kao statična real-
nost kojoj pojedinac pristupa kako bi je obuhvatio i posjedovao. Budući da se
Riječ Božja događa, to znači i da se mijenja, postaje svagda drukčija i nova, nastaje i
iznova se prima i daje. Prostor u kome Biblija postaje Riječ Božja svakako je Crkva
i to u svom najkonkretnijem izrazu, kao euharistijsko slavlje. Na euharistiji naime
Crkva čita svoju Knjigu i događajem slavlja (u Duhu Svetome) preobražava je u
Riječ Boga Oca, koju uprisutnjuje, aktualizira, posadašnjuje. To se naime i izražava
tijekom čitanja zapisa Pisma, na euharistiji. Đakon započinje iznošenje teksta rije-
čima: »Čitanje svetoga Evanđelja po Mateju...«, a sabrana Crkva pjeva: »Slava
tebi, Gospode, slava *tebi*«. Time Crkva dakle u pročitanim riječima, koje je zapisao
konkretan, prostorno i vremenski ograničen čovjek, prepoznaje vječnu riječ Gos-
podnju. Tako Crkva razgovara s Bogom i obraća mu se njegovom Riječju. U tom
preobražaju ljudskih slova, riječi proroka, pisama apostola i poruka evanđelista u
Riječ Božju krije se tajna euharistijske vjere, ali i tajna Božje nazočnosti, ne u knjizi
kao takvoj, nego u zajedništvu autora, čuvara i tumača Knjige. Njihov zajednički
nazivnik pak jest Duh Božji, Duh crkvene zajednice, isti Duh koji je nadahnjivao
autore, povlaštene tumače (koje nazivamo svetim ocima) i nas na liturgijskim slav-
ljima naših dana. Tek u tom kontekstu komunikacije i koinonijskog euharistijskoga
dijaloga postaje jasno zašto se knjiga evanđelja čuva na oltaru, zašto joj se pristupa
sa strahopoštovanjem, zašto se cjeliva, kao ljubljena ličnost ili kao ikona, i zašto ona
nije »sirovina ili materijal« za individualno razmatranje⁵. Opstaje dakle do današ-

učestvuju u neiscrpnosti božanskog Logosa, govoreći daleko više od onoga što se može dokazati iz
reči. Ipak, zapisana reč vodi ka Logosu, ali nije sam Logos. Zbog toga, prema Maksimu, 'ko blago-
čestivo traga za Bogom, nije vođen rečima', kako se ne bi vezao 'za reči, a ne za Logosa' (*Thal.* 65,
PG 90, 737 A).« R. KUBAT, A. ĐAKOVAC, Pismo – Ovploćenje (analogija), u: R. KUBAT, P.
DRAGUTINOVIĆ, *Leksikon biblijske egzegeze*, Beograd, 2018., 306-307.

³ Dovoljno je sjetiti se riječi pape Benedikta XVI. koje je izgovorio pri svom prvom susretu s rimskim
klerom: »Naša je dužnost da budemo odjek (jeka) i nosioci jedinstvene Riječi, Logosa Božjega koji
je postao tijelo radi našega spasenja«; dostupno na: http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/speeches/2005/may/documents/hf_ben-xvi_spe_20050513_roman-clergy.html (22. 5. 2018.).

⁴ Dostupno na: http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20100930_verbum-domini.html (20. 5. 2018.).

⁵ Usp. A. ŠMEMAN, *Evharištija. Tajinstvo Carstva*, Hilandar, 2002., 52.

njih dana svijest prvih stoljeća Crkve, koju je sažeto izrazio sveti Ignacije Antiohijski: »Pristupajmo Jevanđelju kao telu Hristovom...«⁶ I prema tom svetom ocu i apostolskom učniku Kristova osoba ima apsolutno prvenstvo nad pismima (zapisima, arhivima), čak i nad našim svetim spisima (evanđeljem, Pismom ili svetim pismima) jer kroz njega, Krista, kao kroz Očeva vrata u besmrtnost ulaze i »Avram i Isak i Jakov i proroci i Apostoli i Crkva«⁷. Zapravo, »ljubljeni proroci su javljali za njega, a Jevanđelje je sinteza besmrtnosti (savršenstvo nepropadljivosti, ἀπάρτισμα ἀφθαρσίας)«⁸.

Pri svemu tome, opet s pravom, pravoslavlje uporno tvrdi da kršćanstvo nije vjera knjige. Ivan Zlatousti, veliki tumač Pisma i vrhunski govornik, za koga je Sveto pismo raj slasti (kako kaže u poznatom govoru o koristi Sv. pisma), ipak neumorno podsjeća na činjenicu da je Pismo drugi put, pedagoško i terapeutsko sredstvo, koje je Bog naknadno uveo u povijest spasenja, tek nakon pada i udaljavanja čovjeka od Tvorca. Razgovor posredstvom Pisma mnogo je niži vid komunikacije, razgovora i dijaloga s Bogom od osobnoga susreta s Njim, govori carigradski svetac na početku tumačenja Evanđelja po Mateju. Te stavove zauzimaju i drugi crkveni oci, kao što su Izidor Pelusiot (u pismu đakonu Izidoru) i Izak Sirin (u svojoj 58. asketskoj pouci), koji također razlikuju niži zakon Pisma i uzvišene zapovijedi Duha⁹. Kršćanstvo dakle nije religija knjige, nego je Crkva, svagda nov događaj obnovljene zajednice Boga i ljudi. Ontološka pretpostavka kršćanstva jest događaj, konkretno, prema riječima pape Benedikta XVI., »susret s događajem, s jednom osobom«¹⁰.

⁶ IGNACIJE ANTIOHIJSKI, *Filadelfijcima*, br. 5, 1.

⁷ *Isto*, br. 9, 1.

⁸ *Isto*, br. 9, 2.

⁹ Sumira ih Teofilakt Ohridski u XI. stoljeću u svom predgovoru *Tumačenju Svetog Jevanđelja po Mateju*: »Božanstveni muževi koji su živeli pre Zakona nisu se učili iz spisa i knjiga, već su imajući čist um, bili prosvećivani svetlošću Svetoga Duha. Oni su na taj način sticali poznanje volje Božje, jer im je govorio sam Bog, licem u lice. Takvi su bili Noje, Avraam, Jov i Mojsej. Ali, kada su ljudi postali slabi i nedostojni da ih prosvećuje i poučava Sveti Duh, čovekoljubivi Bog dao je Pisma kako bi se barem preko njih podsećali na volju Božju. Tako je i sam Hristos lično govorio apostolima i poslao im blagodat Svetoga Duha za učitelja. Ali, budući da su se potom pojavile jeresi koje su počele da kvare naše običaje, On je blagoizvoleo da se napišu Evanđelja kako mi, učeći se iz njih istini, ne bismo bili zavedeni obmanom jeresi i sasvim pokvarili svoje običaje.« Dostupno na: <https://svetosavlje.org/tumacenja-svetog-evandjelja-po-mateju/3/?pismo=lat> (29. 7. 2018.).

¹⁰ Usp. BENEDIKT XVI., *Deus caritas est – Bog je ljubav*, br. 1. Dostupno na: https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/hr/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20051225_deus-caritas-est.html (10. 10. 2019.) Nedavno je to isto uvjerenje izrazio na svoj način predsjednik Vijeća HBK-a za katehizaciju i novu evangelizaciju, nadbiskup Đuro Hranić u *Poruci na početku školske i katehetske godine 2018./2019.*: »Kršćanstvo je izbor, odluka, opredijeljenost. Ono je život!« Dostupno na: <http://hbk.hr/?type=vijest&ID=706> (25. 8. 2018.)

Ako s Ratzingerom ponovimo da »početak kršćanskoga postojanja nije ni u etičkoj odluci ni u velikoj ideji«, sigurni smo da smijemo reći da *nije ni u knjizi*. Iznimno je bitna odluka spomenutoga Pape da dokument *Verbum Domini* ne preuzme neke neprecizne i opasne izjave iz predloženoga *Instrumentum laboris* iz 2008. godine, kao što je ona iz 34. paragrafa, prema kojoj »narod ne postoji bez Knjige jer u njoj nalazi svoj razlog postojanja, svoj poziv i svoj identitet«¹¹. Kršćanski identitet i eklezijalni *raison d'être*, tvrdimo, ne dolazi od Biblije, nego od trojstvenoga Boga. »Na početku vjerskoga života ne stoji čitanje Biblije ni misionarsko djelo, nego djelovanje Duha«, govorio je veliki katolički bibličar, kardinal Albert Vanhoye¹². Mi smo Crkva Božja, najprije *ekklesia tou Theou*, kao što naglašava Dj 20, 28, a taj genitiv ima temeljnu važnost. »Njime se sam Bog uključuje u identitet Crkve.«¹³

Crkva kao euharistijski susret Boga Oca s nama (Tijelom Kristovim) u Duhu jest prostor svetosti. Ulaskom u tu zajednicu sve postaje oživotvoreno i posvećeno, sveto ili crkveno, pa i knjiga. Ono što dodirne Duh uskrsnuloga Krista, to i uznosi pred lice Očeva, pa onda Bog Otac to prepoznaje kao svoga Sina, kao svoju Riječ. Tek tim epikletičkim dodiranjem, u Duhu Svetome, Pismo postaje *Sveto* pismo. To znači da čak ni Biblija nije *po sebi* sveta knjiga, nego to postaje u zajedništvu Presvetoga Trojstva i ljudi, a taj se skup naziva euharistijom ili Crkvom. Iz toga zaključujemo da je Pismo u potpunosti crkvena knjiga. Taj stav ima nesagledive posljedice po egzegezu i unatoč tomu što bi neki rekli da nije dovoljno ekumenski otvoren prema protestantskim zajednicama, ne smijemo ga zanemariti. Naprotiv, još jednom potvrđujemo da je Pismo crkvena knjiga i da Crkva *jedina* ima vlast otvoriti njezine pečate, čitati je, razumijevati, naviještati. Egzegeza je pravoslavna i pravovjerna kada je crkvena ili predajna (tradicionalna). U tu svrhu, na stari poklik reformatora *Sola Scriptura* dodajemo samo jednu jedinu riječ, Crkva(e): *Sola Scriptura Ecclesiae*.

Ekleziološki karakter Pisma ponovno nam potvrđuje predaja svetih crkvenih otaca. Tako na primjer Klement Aleksandrijski Pismo smješta u okrilje Crkve tvrdeći da je prihvaćanje, pravilno razumijevanje i tumačenje Pisma samo onda kada je »κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα«¹⁴, u skladu s crkvenim kanonom, s crkvenom normom. Irenej Lionski uči nas da se samo u Crkvi čitaju Pisma bez promjene smisla,

¹¹ »...il popolo non sussiste senza il Libro, perché in esso trova la sua ragion d'essere, la sua vocazione, la sua identità«, dostupno na: http://www.vatican.va/roman_curia/synod/documents/rc_synod_doc_20080511_instrlabor-xii-assembly_it.html (24. 5. 2018.)

¹² Usp. intervju s njim. Dostupno na: http://www.30giorni.it/articoli_id_18472_11.htm (25. 7. 2018.)

¹³ Tu stabilnu pretpostavku suvremene pravoslavne ekleziologije, koju je razradio na primjer pergamonski metropolit Ivan (Zizioulas), našli smo i kod katoličkoga teologa: J.-M. R. TILLARD, *L'Eglise locale. Ecclesiologie de communion et catholicité*, Paris, 1995., 34.

¹⁴ Στρώματα 7.7.41.3

pravilno i brižljivo, a da se tumače bez opasnosti i bogohulstva¹⁵. Posebno nam je značajna biblijska teologija svetoga Maksima Ispovjednika. Taj sveti otac, jedan od stupova istočne kršćanske teologije, inzistira na personalističkim aspektima Pisma, koji u njegovoj analizi dobivaju euharistijski okvir. Tako u šestom poglavlju svoje *Mistagogije* on poistovjećuje Sveto pismo s čovjekom, ustrajući na dijaloškim i koinonijskim, odnosnim (relacijskim) kategorijama, u kojima Pismo sagledava Crkva Kristova, koju isti autor također slikovito i tipološki identificira opet s čovjekom. Maksim naime »cijelo Sveto pismo, u njegovoj cjelokupnosti« naziva čovjekom. Kao i ljudsko biće i Pismo ima tvarni, materijalni dio, ali i božansku, duhovnu svoju stranu, vječni smisao, jer u mjeri u kojoj slovo ustupa, duh prevladava¹⁶. U svom LXIII. odgovoru Talasiju¹⁷ on opširno tumači riječi Zah 4, 2–3¹⁸ pridajući im izrazito kristocentrično, a zapravo ekleziocentrično značenje, koje se tiče naše analize Riječi Božje. Svijećnjak ili čaša iz viđenja proroka Zaharije u početnim redovima Maksimova odgovora nije ništa drugo nego Gospodin naš Isus Krist, po prirodi mudrost i riječ Očeva. On je nadalje svjetiljka koja se stavlja na svijećnjak da svijetli svima u kući (Mt 5, 15), on je riječ koju propovijeda Crkva, on je Riječ Božja i Riječ Crkve. Zato sveti Maksim ne oklijeva da nositelja Riječi Božje, taj sveti svijećnjak, *candelabrum* (*λυχνία*), poistovjeti s Crkvom: »Candelabrum autem sanctam vocavit Ecclesiam«¹⁹, ili na drugom mjestu: »... ac candelabrum (id est Ecclesiae) ... «²⁰ U njoj, u Crkvi, sja Riječ Božja svom svojom istinom, i kao hipostaza Očeva Logosa i kao njezina propovijed. Zato u tom čudesnom ulomku Maksim Riječ Božju poistovjećuje sa samom Crkvom. Ti zaključci pokazuju da je u VII. stoljeću još uvijek postojala mistična identifikacija Riječi Božje, Pisma i Crkve, koja je izvorno, svakako, novozavjetnoga porijekla. Podsjećamo na riječi iz Djela apostolskih koje na više mjesta rast Crkve nazivaju rastom Riječi Božje: »Riječ je pak Božja rasla i širila se.« (Dj 12, 24) ili: »I riječ je Božja rasla, uvelike se množio broj učenika u Jeruzalemu« (Dj 6, 7), kao i u Dj 19, 20: »Tako se snagom Gospodnjom Riječ širila i jačala.« Nailazimo na potpuno izjednačavanje realnosti Riječi Božje, Riječi Gos-

¹⁵ Usp. *Adv. Haer.* IV, 33, 8.

¹⁶ I nadalje, na istom mjestu čitamo: »I kao što čovek filozofijom obuzdava strasne želje i porive i umrtvljuje svoje telo, tako i Sveto Pismo u duhovnom poimanju obrezuje svoja slova (bukve).«

¹⁷ PG 90, 665–694. Dio toga odgovora čita se u Katoličkoj Crkvi u srijedu 28. nedjelje kroz godinu, kao drugo čitanje.

¹⁸ »Anđeo koji je govorio sa mnom vrati se tad i probudi me kao čovjeka koji se oda sna budi. 'Što vidiš?' – upita. Ja odgovorih: 'Vidim, evo, svijećnjak, sav od zlata, s posudom za ulje vrh njega; i sedam je žizaka na svijećnjaku, sa sedam lijevaka za sedam žizaka što su na njemu. Dvije su masline kraj njega, jedna njemu zdesna, druga slijeva.'«

¹⁹ PG 90, 667.

²⁰ PG 90, 672.

podnje, učenika, Crkve. To je stabilan stav pravoslavne misli. U IX. stoljeću sveti Teodor Studit, nastavljajući istu tradiciju, granice Crkve naziva granicama evanđelja²¹. Zaključimo: »Crkva kao živo Telo Hristovo i jeste to samo Novozavetno Jevanđelje i njegovo Predanje.«²² U tom strogom ekleziološkom okviru moramo nastaviti analizu naše teme ako želimo vjerno predstaviti viziju Pisma u životu Pravoslavne Crkve²³.

U kontekstu svoje teologije vremena Maksim i na ovom mjestu razlikuje sjenu i istinu: »U mjeri u kojoj prolazi sjena privremenoga služenja (Bogu), blistavije sja istina vjere, presvijetla i bez ikakve sjene. U odnosu na nju i zahvaljujući njoj ono postoji, napisano je i naziva se Pismom, koje se utiskuje u umu duhovnom blagodatima.« (*Mistagogija*, 6) Pismo dakle dobiva svoje biće u odnosu na istinitu vjeru i zahvaljujući vjeri! Pismo je u službi vjere Crkve, ono je sredstvo usmjereno k višem cilju. Zato će taj veliki um bizantske teološke sinteze izreći veliku istinu, koju ćemo preuzeti kao zaključak ovoga ekleziološkoga dijela našega rada: »Stari zavjet jest sjena, Novi zavjet jest slika, a istina je stanje budućega vijeka.« Tim riječima istodobno uvodimo u istraživanje i odnos eshatologije i Pisma jer se u pravoslavnoj misli euharistijska i eshatološka ekleziologija podudaraju.

Eshatološka vizija Pisma

»U riječima bogonadahnutoga Pisma krije se kraljevstvo nebesko.«²⁴ Taj stav svetoga Nila Podvižnika sažima predajnu vjeru Crkve u Pismo kao našu uspomenu iz eshatona. Više puta do sada navođeni, sveti Maksim poučava nas da »svaka riječ Božja napisana za ljude u današnjem vremenu jest prethodnica savršenije riječi koja će na nepisan način biti otkrivena u Duhu«²⁵. Ni to viđenje nije isključivo istočno. Još u Poslanici Hebrejima nalazimo stav da »Zakon ima tek sjenu budućih dobara, a ne sam lik zbiljnosti (εἰκόνα τῶν πραγμάτων)« (Heb 10, 1). U odnosu na tu pretpostavku veliki učitelj Crkve na zapadu, sveti Ambrozije Milanski tvrdi: »U Zakonu je sjena, u evanđelju je slika, a istina je na nebu. Sada hodimo u slici, a

²¹ »Koliko se ljudi nalazi izvan Jevanđelja u zabludi i neverju? Koliko je, opet, onih koji su prihvatili Jevanđelje, ali su zabludeli u veri i pretrpeli brodolom, kao ikonoborci...« *Dobrotoljublje*, IV, Hilandar, 2003., 283.

²² A. JEVTIĆ, *Dela apostolskih učenika*, Vrnjačka Banja, Trebinje, 1999., 71.

²³ Da ta zajedničarska vizija Riječi Božje nije isključivo istočnokršćanska, da se ne može smjestiti u vjeroispovjedne ograde, naslućujemo iz izjave: »Za dobrog propovjednika (...) dovoljna je samo ljubav prema Božjoj riječi, a time i ljubav prema zajednici kojoj je svećenik poslan. Tko ljubi Božju riječ i tko je naviješta, taj zapravo pokazuje koliko voli svoju župnu ili drugu zajednicu.« I. RAGUŽ, *Pastoralije*, Đakovo, 2016., 26.

²⁴ PG 79, 529.

²⁵ *Ambigua* 21, PG 91, 1252.

kada dođe punoća savršenstva, gledat ćemo licem u lice jer je savršenstvo u istini.«²⁶ Slično njemu, oko tri stoljeća kasnije, kao što smo već naveli, sveti Maksim, paradoksalno za logiku, uzvikuje: »Događaji Staroga zavjeta predstavljaju sjenu, oni Novoga zavjeta sliku, a istina je stanje budućega vijeka.«²⁷ Usmjerenost k eshatološkom ispunjenju svakoga smisla vrijedi i za Pismo, za samo evanđelje. Podsjetimo još jednom, istina je stanje budućega vijeka, bit će otkrivena, sada postoji u slici, baš kao što je i cijeli Novi zavjet uzvisio starozavjetnu sjenu i podignuo je na razinu slike. Ponovno je poredak svete euharistije potvrda tih stabilnih elemenata kršćanske predaje. Čitanje svetoga evanđelja prethodi činu otpuštanja iz Crkve onih koji je još uvijek nisu dostojni, koji su daleko od božanske kontemplacije i kušanja tajni koje će se javiti. Ti liturgijski pokreti, prema svetom Maksimu, prikazuju istinu koja se na euharistijskom slavlju već događa, istinu da »propovijedat će se ovo evanđelje Kraljevstva po svem svijetu za svjedočanstvo svim narodima«, tako da se ono Matejevo »tada će doći svršetak« (Mt 24, 14) već događa u euharistiji. Tako je božansko čitanje riječi Božje simbol i nagovijest svršetka ovoga svijeta (*Mistagogija* 13–14). Na taj je način liturgijska praksa Crkve, po svojoj prirodi eshatološka, jednom za svagda utvrdila i potvrdila mjesto Pisma u njezinu životu. Sveto pismo sastavni je dio liturgijskoga života Crkve, njezina euharistijskoga načina postojanja, ali uvijek u kontekstu sredstva koje vodi k višem cilju. Najprije slušamo riječi Pisma i pouke koje otud slijede, a onda se pričešćujemo jer je koinonija ovoga i budućega vijeka cilj kršćanskoga života. Propovijed odmah nakon pročitana evanđeoskoga štiva jedino je moguće mjesto pouke²⁸. Pismo duboko poštujemo, tijekom maloga ulaska (prvoga ulaska) mi mu se klanjamo, kao što smo već spomenuli, knjigu cjelivamo, kadimo je, ali nakon propovijedi ona, iako ostaje na oltaru, ne predstavlja više središte okupljanja niti ključni trenutak slavlja. Evanđelje je odloženo, misija je završena. Kanonska predaja Pravoslavne Crkve uvijek je oštro kritizirala redukciju euharistije na pouku i odgovarala od pričesti one koji su u evanđeoskoj propovijedi sagledavali bit euharistije i Crkve: »Sve verne koji dolaze (u Crkvu) i slušaju (Sveto) Pismo, a ne ostaju za vreme molitve i Svetog Pričešća (τῆ ἁγία μεταλήψει), kao takve koji uzrokuju nered u Crkvi, treba odlučiti.«²⁹ Kada se vinemo na visine

²⁶ *De officiis* I, 48; PL 176, 94. Poznato je da je u tom djelu, koje nosi naziv kao Ciceronovo, Ambrozije zamijenio Ciceronove postavke biblijskim.

²⁷ *Scholia in librum de ecclesiastica hierarchia*, PG 4, 137d. O tome smo više pisali u Z. MATIĆ, Biblijsko i liturgijsko sećanje (anamneza), u: *Sabornost* (2008.)2, 73–80., ovdje 77–78.

²⁸ Sve preporuke da se propovijed prenese na kraj euharistije, tijekom pričesti klera pri oltaru jer tada tobože ima više ljudi koje treba poučiti, potpuno su pogrešne jer iskrivljuju liturgijski ili carski poredak. O tome je pisao pergamonski metropolit Ivan. Usp. J. ZIZIJULAS, Identitet Crkve, u: *Sabornost* (1997.)1–2, 5–16.

²⁹ Apostolski kanon 9. Usp. A. JEVTIĆ, *Svešteni kanoni Crkve*, Beograd, 2005., 40. Slično i Antiohijski kanon 2: »Svi koji dolaze u Crkvu i slušaju Sveto Pismo, ali ne učestvuju zajedno sa narodom u

božanske Tajne, kada iz liturgije Riječi (Slova ili Logosa) prijedemo u liturgiju euharistije, učenja nema više, znanje i proroštva prestaju, vječno zahvaljivanje za život pred Očevim prijestoljem počinje. Stol Riječi ustupa mjesto stolu euharistije.

Te stavove crkvenih otaca, koje smo pokušali sažeti, nalazimo i u pravoslavnoj teološkoj literaturi našega vremena, XX. i XXI. stoljeća³⁰. Na XIX. međunarodnom simpoziju pravoslavne duhovnosti u talijanskom samostanu Boseu, u rujnu 2011. godine, govoreći o važnosti Svetoga pisma u suvremenoj pravoslavnoj teologiji, metropolit Volokolamska Hilarion (Alfejev)³¹ u velikoj mjeri koristio se smjernicama koje je cijelo stoljeće ranije izložio mučenik Ruske pravoslavne Crkve, verijski arhiepiskop Hilarion Trojicki (1886. – 1929.)³². Taj veliki ispovjednik vjere i žrtva boljševičkoga terora poznat je kao oštar analitičar i kritičar protestantskoga pristupa Pismu. »Bit Kristova djela ne nalazi se u Pismu... Nikakva knjiga nije mogla niti može spasiti ljudski rod...« Temelj spasenja jest osoba utjelovljenoga Sina Božjega, a ne »njegovo učenje ili knjiga Novoga zavjeta«, stoga se čovjek ne spašava Pismom kao knjigom, nego milošću Duha Svetoga, koji prebiva u Crkvi. Kristovo djelo nije škola, nego Crkva, ona je izvor svih naših rasuđivanja o Pismu. Stoga Crkva i njezino dogmatsko učenje daju ključ pravilnom razumijevanju Pisma³³. »Krist je saznao Crkvu, koja je postojala i tada kada nijedne knjige Svetoga pisma Novoga zavjeta još uvijek nije bilo. Novozavjetna štiva napisali su apostoli kasnije,

molitvi, ili se odvrću od Svetog Pričešća Evharistije, po nekom neredu (ἀταξία = besporetku), takvi da budu odstranjeni iz Crkve, dok se ne ispovede i ne pokažu plodove pokajanja, i tada moleći mogu dobiti oprostaj.« Usp. A. JEVTIĆ, *Svešteni kanoni Crkve*, 253. Poznato je da se i Zlatousti žalio na kršćane koji bi dolazili da slušaju njegove homilije, a odmah zatim odlazili kućama, bez pričesti.

³⁰ Možemo lako dokazati njihovo prisustvo i u ranijim stoljećima drugoga tisućljeća. Dovoljno je analizirati dogmatska pisma pravoslavnih crkvenih dostojanstvenika XVII. i XVIII. stoljeća da bi se uočila postojanost spomenutoga pristupa Pismu. U poslanici patrijarha istočnokatoličke Crkve o pravoslavnoj vjeri (rujan 1723. godine) nalazimo stav o bogonadahnutosti Pisma, kao i tvrdnju: »Zato mi verujemo da svedočanstvo katoličanske Crkve nema manju silu od Božanstvenog Pisma, jer je Uzročnik i jednog i drugog isti Sveti Duh. Zato je svejedno da li je pouka Pisma ili vasseljske Crkve.« ДОГМАТИЧЕСКИЕ ПОСЛАНИЯ ПРАВОСЛАВНЫХ ИЕРАРХОВ XVII–XIX ВЕКОВ, Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1995., 147.

³¹ Usp. Ilarion di Volokolamsk, *L'importanza della Sacra Scrittura nella Teologia Ortodossa Contemporanea*. Dostupno na: <https://www.monasterodibose.it/ospitalita/convegna/convegna-spiritualita-ortodossa/1151-2011-parola-e-vita-spirituale/6001-relazione-ilarion-2011-parola-e-vita-spirituale> (20. 6. 2018.).

³² Sličan pristup metropolit Volokolamska imao je i u izlaganju »Sveto Pismo i Sveto Predanje: pravoslavno viđenje« na Sveučilištu u Velikom Trnovu (Bugarska), 19. 12. 2014. Dostupno na: <https://mospat.ru/2014/12/20/news113524/print/> (25. 7. 2018.).

³³ ИЛАРИОН ТРОИЦКИЙ, Священное Писание, церковь и наука. Dostupno na: <http://www.pravoslavie.ru/5835.html> (20. 6. 2018.).

više od pola stoljeća nakon početka povijesnoga postanka Crkve.« Zato je moguće da čovjek zna napamet sav Novi zavjet, a da bude daleko od spasenja. Upravo je iz tih razloga Pismo crkveno vlasništvo, vrlo dragocjena, neprocjenjiva imovina, ali crkvena imovina. Crkva vlada Pismom na korist svojih članova. U Crkvi je, kao što rekosmo, ono *Sveto pismo*, izvan nje je književni *spomenik*. »U nabujaloj riječi blagodatnoga crkvenoga života Sveto pismo jest tek jedna struja.« Očigledno je, smatra Trojicki, da »religijski život može postojati i pored Svetoga pisma i bez Svetoga pisma«. Jedino nema života, a time ni Pisma ni predaje, ako nema Crkve. Iako ne tako jakim riječima, metropolit Ilarion Alfejev u spomenutom predavanju također naglašava kao tradicionalno pravoslavno učenje: iskustvo života u Duhu, kao superiorno u odnosu na bilo koji pisani tekst, doživljaj participiranja u Kristu Duhom Svetim, višim od bilo kojega razumskoga izraza toga iskustva, makar to bilo i Sveto pismo. Isti autor naglašava također pristup Pismu kao pomoćnom sredstvu na putu duhovnoga rasta i dodatno upozorava na razlike u kanonu Svetoga pisma u različitim pravoslavnim Crkvama. Činjenica da se Biblija u grčkoj Crkvi razlikuje od crkvenoslavenske i ruske Biblije (grčka nema 3. Jezdrinu, a ima 4. Makavejsku knjigu na primjer) nema nikakvu bogoslovnu težinu. Zato je u vidu zaključka o pravoslavnom viđenju mjesta i uloge Pisma u Crkvi moguće navesti riječi arhimandrita Sofronija Saharova iz životopisa svetoga Siluana Atonskoga:

»Predanje kao večno i neizmenljivo obitavanje Duha Svetoga u Crkvi jeste najdublja osnova njenog bića i zato Predanje sobom obuhvata sav život Crkve, u tolikoj mjeri da i samo Sveto Pismo predstavlja tek jednu od formi / crkvenog života/ ... Pismo nije ni dublje, ni važnije od Predanja, nego jedan od njegovih oblika ... Ako bismo pretpostavili da Crkva iz ovog ili onog razloga ostane bez svojih knjiga, tj. Starog i Novog Zaveta, dela Svetih Otaca i bogoslužbenih knjiga, tada bi Predanje vaspоставilo Pismo, iako ne doslovno, iako drugim jezikom, ali po svojoj suštini i to novo Pismo bilo bi izraz te iste vere, koja je jednom predana svetima (Juda 1, 3), projava tog istog Jedinog Duha, koji nepromenljivo deluje u Crkvi i koji je njena osnova, njena suština. Ali, ako bi se Crkva lišila svoga Predanja, prestala bi da bude to što jeste, jer je služenje Novog Zaveta služenje Duha, napisano 'ne mastilom, nego Duhom Boga živoga, ne na kamenim tablicama, nego na telesnim tablicama srca' (2Kor 3, 3).«³⁴

³⁴ Sofronije (SAHAROV), *Starac Siluan*, manastir Hilandar, 1994., 92. Na istom mjestu također čitamo: »Sveto Pismo je najdragoceniji oblik Svetog Predanja, najpogodniji za čuvanje i korišćenje, i kad bi se ono izdvojilo iz potoka svetog predanja, ne bi se moglo pravilno razumeti nikakvim naučnim istraživanjima.« O odnosu Pisma i predaje iz ugla usporednoga bogoslovlja pisali smo u: Z. MATIĆ, *Pojam Predanja u katoličkom bogoslovlju do Drugog vatikanskog koncila*: Kongarov analitički pristup, u: *Sabornost* (2013.)7, 59-67.

Nakon tako oštro postavljenoga poimanja Biblije u čvrstim eklezijalnim (euharistijskim i eshatološkim) pretpostavkama postavlja se pitanje: Što ćemo s čitanjem Pisma izvan euharistijskoga okvira? Koliko je to izvedivo i dopušteno u pravoslavnom iskustvu?

2. *Lectio divina*: pravoslavno viđenje

Prihvatanje teologije Pisma, izražene u jakim personalističkim kategorijama, pristup Pismu kao čovjeku (sveti Maksim Ispovjednik), kao živoj Riječi živoga Boga, otvorilo je mogućnost molitvenoga dijaloga s Bogom. Već stari spis, kao što je *Varnavina poslanica* upućuje kršćane »da se druže sa onima koji se boje Gospoda, sa onima koji razmišljaju o smislu reči (Božje) koju su primili u srcu, sa onima koji govore naredbe Gospodnje i drže ih, sa onima koji znaju da je to razmišljanje (o Reči Božjoj) delo radosti i koji se stalno hrane rečju Gospodnjom (10, 11)«³⁵, a u tim uputama lako nalazimo određene elemente kasnije artikulirane prakse *lectio divina*. Sam izraz *θεία ἀνάγνωσις*, božanstveno čitanje, molitveno čitanje Pisma, susreće se *prvi put* u Origenovu pismu Grguru Čudotvorcu³⁶, a zatim se proširilo osobito kroz asketsku i monašku literaturu, o čemu izrazito svjedoče antologije, na primjer *Dobrotoljublje* (*Φιλοκαλία*). Zaista, očito je da je Sveto pismo prožimalo svaku poru monaškoga života, da je predstavljalo konstantu drevnoga monaštva. U monaštvu ponajprije vlada pravilo svetog apostola Pavla: »Riječ Kristova neka u svem bogatstvu prebiva u vama! U svakoj se mudrosti poučavajte i urazumljivajte! Psalmima, hvalospjevima, pjesmama duhovnim od srca pjevajte hvalu Bogu!« (Kol 3, 16) Monaški put ponajviše predstavlja napuštanje svega »radi Jevanđelja Gospodnjeg«³⁷ jer sama Riječ Božja upućuje na podvig³⁸, a onaj koji poživi »dostojno Hristovog Jevanđelja, udostojice se Carstva nebeskog u Hristu«³⁹.

Podvižničke pouke monasima svetoga Teodora Studita mogu nam mnogo pomoći jer sumiraju višestoljetnu praksu koja je zaokružena u IX. stoljeću. Taj svetac savjetuje monahe da se protiv nevidljiva ognja koji žeže dušu bore rijekom »izlivanja Duha (Rečju Božjom), koja ističe iz božanstvenih usta, kojom možete da gasite« oganj strasti⁴⁰. Poziva ih da uzmu »duhovni mač, tj. Reč Božju i sruše gospodara

³⁵ A. JEVTIĆ, *Dela apostolskih učenika*, 159.

³⁶ Usp. H. A. МУСХЕЛИШВИЛИ, Традиция *Lectio Divina*: когнитивно-психологическое прочтение, у: *Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета* 1 (51) (2014.), 99-120., оvdje 99.

³⁷ *Dobrotoljublje*, IV, 63.

³⁸ *Isto*, 207.

³⁹ *Isto*, 280. Usp. *isto*, 335.

⁴⁰ *Isto*, 57.

tame ovoga sveta«⁴¹, oštro upozoravajući: »Pazite na čitanje, reč Pisma neka ne izlazi iz vašeg uma.«⁴² Monah treba ozbiljno razmišljati o evanđelju jer tako i sam dolazi sebi (bitna kategorija sabranosti duha kod monaha)⁴³. Démoni »otimaju seme spasonosne Reči Božje« od slaboga monaha⁴⁴. Zato im Teodor osobnim autoritetom poručuje: »Ja vam svedočim, čeda moja, da se od čitanja Bogonadahnutih Pisama (...) vi podižete i pružate napred: /oni koji su/ strasni bude se od uspanovanosti i pristupaju ka popravljanju, a oni koji dobro hode, podstiču se na još veće napredovanje.«⁴⁵ Riječ Pisma treba proizvesti u srcu »kretanje straha Božjeg«, upaliti iskru ljubavi prema njemu i potaknuti želju za napretkom i »nameru da se verno ispunjavaju njegove zapovesti, kako bismo se udostojili Carstva«⁴⁶. Zato je potrebno da se isposnici opijaju milošću Duha, naslađujući se riječima Pisma, koje su slađe od meda i saća⁴⁷, koje im trebaju biti hrana⁴⁸ jer monasima su voda i kruh – suze (pokajanja) i Riječ Božja. Njihovim nedostatkom duša se kvari i postaje plijen⁴⁹. »Mi treba da smo željni slušanja Reči Božje, kao što žedni žele da piju, i gladni da jedu. Jer mi od slušanja dobijamo veoma mnogo: od nemarnih postajemo revnosni, od revnosnih – najrevnosniji.«⁵⁰ Monah, jednostavno, može istrpiti sve nevolje i podnijeti sve napasti »lako, zbog Reči Božje i naše nade«⁵¹.

Iako nije na sustavan način predstavljena, asketska praksa koja proizlazi iz tih pouka sukladna je ideji koja se imenuje kao *lectio divina*. U navedenim izrekama moguće je još lakše prepoznati četiri tradicionalna koraka te prakse nego u riječima iz *Varnavine poslanice*, koje smo također naveli. Monasi su pozvani na pažljivo čitanje Pisma (»pazite na čitanje«, *lectio*), upozoreni su da te riječi ne ispare lako iz njihova uma (da refleksijom izbjegnju iskušenje rastresenosti, *meditatio*), te ih riječi tjeraju da se pruže naprijed, k Bogu i da mu se u nadi obraćaju (molitveni dijalog, *oratio*) sve dok se u opijenošću Duhom ne sjedine s njim (*contemplatio*). Znakovit je, ipak, i osobito važan stav da je sav trud monaha uvijek usmjeren prema drugomu, koji je provjera njegove eklezijalnosti. Privremeni odlazak iz euharistijske zajednice radi

⁴¹ Isto, 60.

⁴² Isto, 127.

⁴³ Isto, 279.

⁴⁴ Isto, 130.

⁴⁵ Isto, 159. Usp. isto, 269.

⁴⁶ Isto, 175.

⁴⁷ Isto, 198.

⁴⁸ Isto, 263.

⁴⁹ Isto, 402.

⁵⁰ Isto, 348.

⁵¹ Isto, 444.

podviga i borbe sa strastima (koje proizlaze iz oholosti) dobiva svoju procjenu na sljedećem nedjeljnom slavlju kada se monah pogleda licem u lice s bratom svojim. Sve što je čitao, promišljao, molio i kontemplirao, pa i biblijsko štivo, radio je sa samo jednim ciljem: da u bližnjem vidi Krista, da sve riječi Božje koje je gutao budu utjelovljene u bližnjem, kao slici Riječi Boga Oca. Time je još jednom potvrđena uloga Pisma kao *sredstva* za ulazak u liturgijsku koinoniju. Kao što je liturgija Riječi stremila svom ispunjenju u liturgiji euharistije, tako i *lectio divina* može naći svoje mjesto kao proces postupnoga kreiranja euharistijske ličnosti, koja će u svakoj konkretnoj životnoj situaciji prepoznati evanđeoski događaj ovoga i budućega vijeka. Zato je cilj Pisma i božanstvenoga čitanja Pisma uvijek samo jedan: rast u ljubavi prema konkretnom čovjeku, a plod Pisma i *lectio divina* jesu zahvalnost (euharistija) i hvalospjev (doksologija).

3. Sinteza: *Lectio divina* i *Placuit Deo*

Ako ne uzmemo ozbiljno u obzir tako strogo euharistijsko i ekleziološko tumačenje, prijeti nam cijeli niz opasnosti da se praksa *lectio divina* preobrati u svoje antipode, odnosno da njezina putanja ne bude usmjerena prema Crkvi, nego od nje, iz nje. Svaka meditacija, kao proces usmjerenosti duhovnosti k sebi, vrlo je rizična jer se lako može izopačiti u svojevrstne nekršćanske rituale krajnje individualističkoga tipa. Željeli bismo sada zaključiti i to koristeći se napomenama jednoga dokumenta Katoličke Crkve.

Novo pismo KDV-a *Placuit Deo*⁵² podsjeća naime na iskušenja neopelagijanizma i neognosticizma. Iako taj dokument govori o povratku tih starih hereza u kontekstu soteriologije, jasno je da biblijska teologija i asketska praksa nisu izdvojene iz tih pretpostavki niti su po automatizmu imune na te stare viruse. Ako soteriološki neopelagijanizam shvatimo kao pretenziju radikalno autonomne individue da sama dođe do spasenja (»spasenje se tada poverava snagama jedinke«, PD 3), onda se biblijskim novim pelagijanizmom može nazvati iskušenje da sam razum dođe do nekih svojih sila iz domena eksperimentalne kvazimistike i do oblikovanja vlastitih tumačenja i mističnih vizija. Protiv toga je neophodno napominjati predajni pristup Pismu kao knjizi zajednice i egzegezu crkvenih otaca kao pretpostavku suvremene egzegeze⁵³. U odnosu na neognostički pristup spasenju (koje se tada sastoji u

⁵² CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE. »Lettera *Placuit Deo* ai Vescovi della Chiesa cattolica su alcuni aspetti della salvezza cristiana«, dostupno na: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20180222_placuit-deo_it.html (3. 6. 2018.).

⁵³ Usp. A. SIDOROV, Osnovne tendencije razvoja i karakteristike drevne hrišćanske i ranovizantijske egzegeze (II – početak VIII veka), u: *Otačnik* (2008.)2, 215-231.

»uzdizanju intelektom s one strane tela Isusovog, prema misterijama nepoznatog božanstva«, PD 3) praksa božanstvenoga čitanja mogla bi otkriti slabost površnoga psihološkoga, a ne tjelesnoga i konkretnoga pristupa Riječi Božjoj i odvela bi do elitizma prema kojem bi određeni znalci, »posvećeni«, imali pristup najdubljim tajnama Pisma. Kako se »spasenje ne sastoji u samoostvarenju izolovane individue, niti u njenoj unutrašnjoj fuziji sa božanstvom« (PD 12), već u odnosima koji obrazuju crkvenu kinoniju, tako se i razumijevanje Pisma ostvaruje samo u Crkvi, vidljivoj zajednici, gdje se s Logosom Božjim, Očevom vječnom Riječju, komunicira u likovima njegove i naše stradale, najpotrebitije i najslabije braće. Izbjegavajući te napasti, sagledat ćemo koliko su različiti odjeci Pisma kada ga čitamo kao izolirane jedinke ili čak i kao određene skupine između euharistijskih slavlja, a koliko je dublji odjek koji Riječ Božja koja je pročitana na euharistiji ostavlja na cijeloj zajednici njezina Tijela, Crkve.

Zaključak

Najuzvišeniju pouku o pravilnom odnosu Pisma, tumačenja Riječi Božje, Krista i njegove nazočnosti u liturgiji i same bogospoznaje nalazimo u samom evanđelju, u priči o ukazanju uskrsnuloga Krista učenicima na putu za Emaus (usp. Lk 24, 13-35). Ključne su izjave učenika: »Nije li gorjelo srce u nama dok nam je putem govorio, dok nam je otkrivao Pisma?« ali i priznanje: »kako ga prepoznaše u lomljenju kruha.« Oči bogospoznaje, ali i pismospoznaje, otvaraju se apostolima kada Uskrsnuli razlomi kruh i njima dade. Iz toga iskustva proizlazi razumijevanje Pisma. Taj preduvjet koinonijskoga euharistijskoga okvira razumijevanja Pisma opstaje do naših dana i mora opstati u našim Crkvama da bismo se mogli dičiti istinom da smo predajne Crkve koje autentično objavljuju Radosnu Vijest. To ne će biti lako u civilizaciji koja protestantski diše. »Krist je s prijestolja zdesna Boga Oca u suvremenom religioznom poimanju spušten na katedru propovjednika (...) samo po sebi i nezavisno od Crkve, Sveto pismo zadobilo je posebnu važnost kada je došlo do pomračenja svijetla ideala Crkve. Sveto pismo postalo je predmet posebnoga zanimanja i raznolikoga proučavanja od vremena njemačke reformacije, tj. baš tada kada je na mjesto Crkve došla izdvojena jedinka i kada su širom otvorena vrata racionalizmu, koji umrtvljuje svaki istinski crkveni život.«⁵⁴ Kršćani su ljudi koji sve što čine u zajednici čine. Oci talijanske biskupske konferencije podsjećaju nas na riječi Grgura Velikoga: »Znam, zapravo, da najveći broj onoga što u svetim pismima nisam sam uspio shvatiti, razumio sam pred svojom

⁵⁴ ИЛАРИОН ТРОИЦКИЙ, Священное Писание и Церковь, dostupno na: https://azbyka.ru/otechnik/Illarion_Troitskij/svjashhennoe-pisanie-i-tserkov/ (20. 6. 2018.).

braćom.«⁵⁵ Ili, riječima francuskoga pisca i filozofa M. Clavela: »Sve u što vjerujem stane u Simbol vjere. Upravo sam pokušao izreći tekst Simbola i nisam uspio. Uvidio sam da ga ne znam. Jedino ga mogu izgovarati s drugim ljudima. Tako je. I tako je najbolje. Neka je blagoslovljen Bog.«⁵⁶ Isto bismo primijenili i na Bibliju. Nakon svakoga božanstvenoga čitanja trebali bismo biti sve svjesniji činjenice da nama, usamljenim misliocima i tumačima, smisao izmiče. Samo tada ćemo poznavanje Biblije tražiti s drugim ljudima, s braćom. Tako je. I tako je najbolje. Neka je blagoslovljen Bog u Crkvi svojoj.

⁵⁵ SAN GREGORIO MAGNO, *Omellie su Ezechiele*, II, 2, 1, citirano prema: CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA, »*La parola del Signore si diffonda e sia glorificata*« (2 Ts 3,1). *La Bibbia nella vita della Chiesa*. Nota pastorale della Commissione Episcopale della C.E.I. per la dottrina della fede e la catechesi, 18. studenoga 1995., 14.

⁵⁶ УП. J.-M. TILLARD, *Siamo gli ultimi cristiani? Lettera ai cristiani del Duemila*, Brescia, 2001., 57.

LA SACRA SCRITTURA NELLA VITA DELLA CHIESA ORTODOSSA: LA QUESTIONE DELLA LETTURA ORANTE DELLA BIBBIA (*LECTIO DIVINA*)

Zlatko MATIĆ*

Riassunto: *L'articolo è un'analisi del posto e del ruolo delle Sacre Scritture nella vita della Chiesa ortodossa, nonché l'esame della pratica della lettura orante (spirituale) delle Scritture, tradizionalmente chiamata la Lectio divina nella Chiesa occidentale. L'autore offre innanzitutto gli elementi di base dell'approccio teologico alla questione delle Scritture, della Bibbia, della Parola di Dio, in modo che la prima parte dell'opera abbia una nota ecclesiologica più forte. Nel secondo capitolo analitico, basato su ipotesi teologiche, l'autore mostra la pratica della lettura individuale della Bibbia una volta e ora nell'Ortodossia. Per questo ragione, si rappresentano gli elementi di base della teologia ascetica e dell'antropologia ortodossa. In conclusione, tuttavia, possiamo trovare le visioni dell'autore riguardanti le sfide della Bibbia davanti ai cristiani contemporanei.*

Parole chiave: *Sacra Scrittura, Parola di Dio, Lectio divina, Chiesa, teologia comparata, koinonia.*

* Asst. Prof. Zlatko Matić, Ph. D., Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade, Mije Kovačevića 11b, 11060 Beograd, Serbia, zmatic@bfspc.bg.ac.rs